

VI. KRONIKA

OGÓLNOPOLSKI ZJAZD KATEDR HISTORYCZNO-PRAWNYCH W ŁODZI

Organizatorami Zjazdu, który odbył się w Łodzi w dniach 16 - 17 IX 1991 r. były - katedry Historii Państwa i Prawa Polskiego, Powszechnej Historii Państwa i Prawa oraz Katedra Prawa Rzymskiego Uniwersytetu Łódzkiego. W obradach wzięło udział 55 pracowników nauki, przedstawiciele ośrodków uniwersyteckich z Gdańska, Katowic, Krakowa, Lublina, Poznania, Rzeszowa, Szczecina, Torunia, Warszawy, Wrocławia i Łodzi. Na program zjazdu złożyło się 10 referatów poświęconych tematowi: Samorząd - Zarząd lokalny. Zgromadzonych powitał Jego Magnificencja Rektor Uniwersytetu Łódzkiego prof. dr hab. Michał Seweryński, który wskazał na ważność i aktualność tematyki zjazdu. W pierwszym dniu obradom przewodniczyli kolejno prof. dr hab. Juliusz Bardach oraz prof. dr hab. Józef Matuszewski. Zebrani uczcili minutą ciszy tych przedstawicieli historyków prawa, którzy zmarli w ostatnich latach.

Jako pierwszy wygłosił referat prof. dr hab. Władysław Bojarski (UMK) - p.t. *Samorząd a państwo w starożytnym Rzymie*. Zwrócił w nim uwagę na czynniki sprzyjające rozwijaniu się autonomii miast i wiążącej się z tym lokalnej samorządności. Charakteryzując rodzaje autonomii referent powiązał je z typami podporządkowanych Rzymowi miast, stwierdzając zarazem, iż częstokroć przyznawana przez Rzym autonomia była li tylko formalną.

Kolejny referat *Podziały terytorialne, zarząd lokalny i samorząd w Marchii Brandenburskiej w okresie askańskim (do 1320 r.)* wygłosił prof. dr hab. Jerzy Walachowicz (UAM). Referent wskazał, iż milczenie źródeł dla okresu słowańskiego nie przesądza o nieistnieniu wówczas form zarządu. Dla rozwoju zarządu i samorządu w okresie askańskim ważne znaczenie miało rozdawnictwo immunitetów oraz pozytywne oddziaływanie prawa niemieckiego.

W trzecim referacie prof. dr hab. Adam Lityński (UŚ) przedstawił problemy *Samorządu ziemskiego w Polsce XVII-XVIII w.* wskazując, iż jego rozwój odbywał się poprzez odbieranie kompetencji sejmowi. Ważną rolę w tej ewolucji sejmików odegrały uprawnienia finansowe. Żywy rozwój samorządu nastąpił w okresie decentralizacji ustroju państwa, i był jednym z jego skutków. Nowoczesne reformy w II połowie XVIII wieku wpłynęły na ograniczenie samorządu.

W dyskusji nad referatami udział wzięło ponad 20 osób. Ożywioną dyskusję wywołał referat prof. A. Lityńskiego. Prof. dr hab. Ludwik Łysiak (UJ) zwrócił uwagę na wieloznaczność terminu samorząd (szlachecki, terytorialny, ziemski). Był to organ polityczny i z tego to faktu wynikały różnorodne uprawnienia określające jego rolę, miejsce i kompetencje. Prof. dr hab. Michał Pietrzak (UW) wskazał na relację zachodzącą między demokracją a samorządem. Stawiając problem czy w sprawnie funkcjonującym państwie potrzebny jest samorząd, stwierdził, iż zawodowo aktywni obywatele nie mają z reguły czasu na działalność w samorządzie. Konkluzją był wniosek, iż demokratyczne państwo może funkcjonować bez samorządu. Z kolei stanowisko prof. A. Lityńskiego poparła prof. dr hab. Ewa Borkowska-Bagicńska (UAM) sygnalizując szeroko sformułowany zakres przedmiotowy zjazdu, w ramach którego znalazł się odczytany referat. Dr Andrzej B. Zakrzewski opowiadając się za stanowiskiem referenta podał przykład Wielkiego Ks. Litewskiego, gdzie sejmiki sprawowały w szerokim zakresie funkcje samorządowe w tym także budowę dróg i mostów. Zdaniem prof. dr hab. Zygryda Rymaszewskiego (UŁ) dla średniowiecza

bardziej adekwatny byłby termin samorząd stanowy. Co do roli wójta wyeksponowanej przez prof. J. Walachowicza dyskutant widział w nim urzędnika a nie reprezentanta samorządu. Prof. dr hab. Jan Kodrębski (UŁ) przypomniał jedną z hipotez dotyczącą przyczyn upadku starożytnego Rzymu przyjmującą, iż upadek samorządu spowodował zanik patriotyzmu. Samorząd terytorialny jest jednocześnie czynnikiem umacniającym i rozbudzającym patriotyczne postawy obywateli.

Prof. dr hab. Władysław Rozwadowski (UAM) wskazał na istotny mankament w organizacji konferencji wyrażający się w braku referatu wstępnego.

Osobnym punktem obrad pierwszego dnia konferencji była dyskusja, do której wprowadzenie stanowił referat prof. dr hab. Władysława Rozwadowskiego (UAM) p.t. *Rola dyscyplin historyczno-prawnych w kształceniu prawniczym*. Referent stwierdził, iż właściwsze byłoby tu sformułowanie *miejsce przedmiotów historyczno-prawnych w ramach studiów prawniczych*, gdyż o roli tychże, zebranych przekonywać nie trzeba. W dyskusji wypowiedzieli się m.in. prof. Ludwik Łysiak (UJ), prof. B. Waldo (UŁ), prof. S. Grodziski (UJ), prof. J. Walachowicz (UAM) prof. K. Kamińska (UMK), prof. W. Ćwik (UMCS), prof. Z. Rymaszewski (UŁ), prof. K. Kodrębski (UŁ), prof. J. Bardach (UJ), prof. W. Rozwadowski (UAM), prof. M. Pietrzak. Zdaniem prof. S. Grodziskiego (UJ) istotną rolę obecnie odgrywają problemy kadrowe związane z odpływem młodych pracowników oraz kłopoty materialne przeżywane przez uczelnie. Postulował by powrócić obecnie do modelu nauki opartego o schemat: mistrz - uczeń jako najlepszego i najefektywniejszego. Wniosekował, by w naukach historyczno-prawnych zająć się historią PRL. W dyskusji zwracano uwagę na zagadnienia kadry naukowej, wiążące się często z jej słabym przygotowaniem do pracy naukowej czy wręcz brakiem zainteresowania. Podnoszono kwestie bazy materialowej i lokalowej i szczególnie drażliwą dla środowiska pracowników nauki sprawę plac. Możliwość poprawy sytuacji prof. M. Pietrzak (UW) upatrywał w stosowaniu prawidłowej polityki personalnej w doborze kadry naukowej, w odchudzeniu programów co wiązałoby się z częściową redukcją etatów. Dyskutanci wskazywali, iż wprowadzenie odpłatności za studia w pełnym zakresie poprawiłoby trudną finansową sytuację wyższych uczelni. Wysuwany był zarzut, że studia są nadal *szkółką*, stosującą przestarzałe metody nauczania. Postulowano rozwijanie specjalistycznych ćwiczeń przy prowadzonym dość ogólnym wykładzie. Prof. M. Pietrzak wystąpił z koncepcją wprowadzenia do programu studiów historii poszczególnych działów prawa, np. historii prawa cywilnego. Po przerwie popołudniowe obrady rozpoczęte zostały referatem prof. Artura Korobowicza i Wojciecha Witkowskiego (UMCS) na temat *Funkcje sądowe organów administracji lokalnej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807-1915)*. W referacie omówiono m.in. jurysdykcję organów administracji lokalnej w sprawach karnych i cywilnych oraz rolę tych organów jako sądów. Autorzy podkreślili znaczenie jakie w kształtowaniu się administracji lokalnej wywarły warunki polityczne i gospodarcze.

Jako ostatni w tym dniu prof. dr hab. Stanisław Grodziski (UJ) wygłosił referat p.t. *Samorząd gminny i powiatowy w Galicji epoki autonomicznej*.

Pierwszy dzień obrad zakończyło spotkanie towarzyskie.

W drugim dniu zjazdu, 17.09.1991 r. obradom przewodniczyli prof. dr hab. Stanisław Grodziski (UJ) i prof. dr hab. Wojciech M. Bartel (UJ). Z pierwszym referatem zatytułowanym *Prace nad powstaniem gubernialnych urzędów administracyjnych w guberni chełmskiej w latach 1913/1914* wystąpił mgr Andrzej Wrzyszczyk (UMCS). Omówił on zagadnienia związane z powołaniem administracji gubernialnej i trudności związane z terytorialnym wydzieleniem guberni. W dyskusji wzięli udział m.in. prof. W. M. Bartel (UJ), prof. Artur Korobowicz (UMCS). Dyskutanci zwracali uwagę na przyczyny, które zaważyły na utworzeniu guberni oraz na skomplikowane stosunki wyznaniowe występujące na terenie Chełmszczyzny.

Z kolei prof. dr hab. Jerzy Reder (UMCS) przedstawił referat p.t. *Ustrojowo-prawna geneza stolic polskich województw w ujęciu historycznym*. Wskazał na historyczne podstawy wykształcania się układu przestrzenno-politycznego państwa uwypuklając elementy polityczne, geograficzne, historyczne i tradycji, jak również i te które wypływały z dawnych stosunków własnościowych. W dyskusji nad referatem głos zabrali m.in. prof. L. Łysiak (UJ), prof. J. Kodrębski (UŁ), prof. Z. Rymaszewski (UŁ), prof. W. M. Bartel (UJ). Prof. J. Kodrębski wskazał na epizod z dziejów Łodzi, dotyczący jej gubernialnych ambicji. Zabierający głos podkreślali rolę ośrodków przemysłowych przy umiejscawianiu

ośrodków administracyjno-politycznych państwa. Zwrócono uwagę na problemy II Rzeczypospolitej, które wyniknęły przy tworzeniu województw śląskiego i białostockiego.

Z referatem zatytułowanym *Samorząd II Rzeczypospolitej* wystąpił prof. dr hab. Michał Pietrzak (UW). Referent omówił akty prawne, następnie strukturę samorządu, kompetencje, źródła finansowania i jego główne problemy. Dokonał przy tym szeregu odniesień do współczesności, sygnalizując możliwość zaczerpnięcia rozwiązań samorządowych z okresu międzywojennego do współczesnych warunków.

Na interdyscyplinarny charakter tematyki zjazdu wskazuje wystąpienie prodziekana Wydziału Prawa i Administracji UŁ, prof. dr hab. Małgorzaty Stahl z Katedry Prawa Gospodarczego, która wygłosiła referat p.t. *Uwarunkowania polskiej reformy władzy lokalnej*. Omawiając całość prac związanych z ustawą o samorządzie terytorialnym, założenia prawne modelu samorządu, trudności związane z realizacją reformy, poruszyła także problem podziału zadań między samorządem lokalnym a administracją rządową.

Ostatniego dnia zjazdu obecni podjęli decyzje odnośnie tematyki kolejnego zjazdu. Uwzględniając fakt, że najbliższe obrady powinny się odbyć w roku 1993 za ich temat przyjęto 500-lecie polskiego sejmiku. Prof. prof. Wojciech M. Bartel i Stanisław Grodziski zaproponowali jako miejsce spotkania Warszawę. Zarazem zgodzono się z sugestią, by tematykę proponowanego zjazdu poszerzyć o zagadnienia dotyczące parlamentaryzmu europejskiego.

Zjazd przybliżył problematykę samorządową, wskazując na trudności i różne punkty widzenia w tym zakresie oraz na konieczność kontynuowania badań w tej dziedzinie.

Obrady w Łodzi doszły do skutku m.in. dzięki Towarzystwu Ubezpieczeniowemu Westa-Life, które w dużej mierze sponsorowało zjazd.

TADEUSZ SZULC (Łódź)

41 SESJA COMMISSION INTERNATIONALE POUR L'HISTOIRE DES ASSEMBLÉES D'ETATS ET DU PARLEMENTARISME W WARSZAWIE

W dniach 10 - 13 września 1991 r. odbyła się w Warszawie 41 sesja Commission Internationale pour l'histoire des Assemblées d'Etats et du Parlamentarisme. Miała ona charakter międzynarodowej konferencji poświęconej kształtowaniu się nowoczesnego konstytucjonalizmu w aspekcie porównawczym. Wybór miejsca obrad w Warszawie dla dorocznego spotkania historyków parlamentaryzmu wiązał się z 200-leciem uchwalenia Konstytucji 3 Maja i miał - według władz Commission - symbolizować uznanie znaczenia tego aktu dla rozwoju konstytucjonalizmu i parlamentaryzmu w świecie.

Instytucjonalnie organizatorami Konferencji były: I Wydział Nauk Społecznych PAN i działające przy nim Komitety: Nauk Prawnych i Nauk Historycznych oraz Instytut Historii Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Komitetem Organizacyjnym konferencji kierował prof. dr Stanisław Russocki, przewodniczący polskiej grupy Commission. W Komitecie tym uczestniczyli prof. dr J. Bardach, dr Romuald Krackowski oraz mgr Wanda Sudnik - jako sekretarz.

W Konferencji udział wzięło około 70 osób, w tym 40 z zagranicy, a mianowicie: Belgii, Bułgarii, Chin, Danii, Francji, Hiszpanii, Holandii, Kanady, Niemiec, Szwecji, USA, Wielkiej Brytanii i Węgier. Wśród gości zagranicznych wymienić należy prezydenta Commission - prof. Johna Rogister'a (Durham), jego zastępcę - prof. Victorię Cromwell (Sussex), sekretarza Commission - prof. Rudolfinę Freiin von Oer (Münster) oraz skarbnika - Claud Soule'a (Paryż).

Zę strony polskiej w Konferencji wzięli udział: prezes PAN - prof. dr Aleksander Gieysztor, zastępca sekretarza naukowego I Wydziału PAN - prof. dr Monika Senkowska-Gluck, przewodniczący Komitetu Nauk Historycznych prof. dr Marian Biskup. Uczestniczyli w niej ponadto badacze polskich ośrodków akademickich: Krakowa, Opola, Poznania, Torunia i Warszawy.

Obrady toczyły się w sali im. J. Lelewela w Instytucie Historii PAN. Otwarcia Konferencji w dniu 10.09.92 dokonał prof. J. Rogister. Pierwszy dzień był poświęcony istocie i znaczeniu Konstytucji 3 Maja w dziejach parlamentaryzmu i konstytucjonalizmu światowego. Pierwszej części sesji przewodniczył prof. dr A. Gieysztor. Referaty wygłosili: **H. Olszewski** (Poznań) - *Vorstufen und Entwicklungslinien des altpolnischen Konstitutionalismus*; **J. T. Lukowski** (Birmingham) - *Towards the ideal Constitution: Montesquieu, Rousseau and the Polish Constitution of 3 May 1791*.

W popołudniowym posiedzeniu, któremu przewodniczył prof. Nils Erik Lonnroth (Göteborg), referaty wygłosili: **H. Izdebski** (Warszawa) - *La Constitution du 3 mai 1791 dans les cadres de son époque*; **J. Bardach** (Warszawa) - *Le principe fédéraliste et le principe unitaire dans la législation de la Diète de Quatre Ans*; **A. B. Pernal** (Manitoba) - *Echoes of 3 May 1791 Constitution in the Contemporary Canadian Press*.

W dniu 11 września w sesji przedpołudniowej, której przewodniczył prof. Stanisław Salmonowicz (Toruń) referaty wygłosili: **M. J. Boria Carbonelle** (Walencia) - *Sources documentaires pour l'étude des Assemblées parlementaires à l'époque Moderne à Valencia (XVIIme siècles)*; **M. Manolova** (Sofia) - *Le principe de la responsabilité ministérielle selon certaines constitutions du XIXme siècle*.

Posiedzeniu popołudniowemu przewodniczył prof. John H. Graver USA. Wygłoszono wówczas następujące referaty: **G. A. Harrison** (Leicester) - *The Instrument of Government (1653): A Reassessment*; **P. Croft, D. M. Deen** (Londyn) - *No fundamental Law but a fundamental Institution: Perception of the History and function of the English Parliament 1559-1642*; **C. Brooks** (Sussex) - *The British Government, Parliament and the Consolidation and Dismemberment of States (1640-1801)*.

W dniu 12 września w debacie przedpołudniowej, której przewodniczył prof. J. Rogister, referaty wygłosili: **C. Ullrich** (Kassel) - *Les constitutions des Etats napoleoniens en Europe*; **Shen Han** (Nanjing - Chiny) - *On the Origins of British Modern Constitutionalism*; **M. Corciulo** (Camerino) - *Le progres du parlementarisme pendant les cent jours' bourbonniens*; **F. Bozzi** (Perugia) - *Reformes et du Révolution? Constitutionnalisme, Parlamentarisme, Représentation dans les Etats Romains de 1846 a 1849*.

Sesje popołudniową 12.09. pod przewodnictwem prof. V. Cromwell, wypełniły referaty: **B. J. Williams** (Sussex) - *The Debate on the Concept of the First Duma - Russia 1905-1906*; **C. Senigaglia** (Triest) - *Max Weber und die Probleme des Parlamentarismus in Deutschland am Ende der ersten Weltkriegs*; **A. Ajnenkiel** (Warszawa) - *The Central Agencies of the 2nd Republic of Poland. Constitutional Theory and Political Practice*.

Na każdym posiedzeniu, po wysłuchaniu referatów, miała miejsce dyskusja. W dyskusjach uczestniczyli badacze zagraniczni i polscy. Materiały konferencji mają być opublikowane w wydawnictwie Commission „Estates, Parliaments and Representations” (Londyn). Program konferencji — poza posiedzeniami naukowymi — przewidywał inne spotkania. W dniu 10 września jej uczestnicy zwiedzali, oprowadzani przez dyrektora prof. A. Gieysztor, Zamek Królewski, gdzie odbyła się ożywiona dyskusja na temat roli Zamku w dziejach państwa i narodu polskiego.

Następnego dnia, 11.09. odbyło się spotkanie w Sejmie, któremu Szef Kancelarii Sejmu dr R. Stemplowski nadał uroczystą odprawę. W czasie spotkania szef Kancelarii Sejmu oraz ówczesny Przewodniczący sejmowej Komisji Prac Ustawodawczych prof. Janusz Trzeciński przedstawili obecnym zadania i rolę Sejmu w kształtowaniu się ustroju i w życiu społeczno-politycznym III Rzeczypospolitej, po czym rozwinęła się ożywiona dyskusja, wskazująca na szczególne zainteresowanie zagranicznych uczestników prezentowaną problematyką.

Po oficjalnym zakończeniu konferencji, w dniu 13 września odbyła się wycieczka do Nieborowa (Pałac Radziwiłłów — Oddział Muzeum Narodowego), Łowicza (Muzeum Etnograficzne — Oddział Muzeum Narodowego) oraz Żelazowej Woli (miejsce urodzin F. Chopina). Władze Commission oraz inni uczestnicy ocenili pozytywnie wysiłek organizatorów oraz poziom naukowy konferencji, uznając ją za istotny wkład w rozwój międzynarodowych kontaktów i współpracy naukowej.

42. SESJA COMMISSION INTERNATIONALE POUR L'HISTOIRE DES ASSEMBLEES D'ETATS ET DU PARLEMENTARISME W LIZBONIE

W roku 1992 obrady Kongresu toczyły się wokół tematu: *Konstytucja Europy. Konstytucje Europejskie. Europejskie i narodowe oddziaływania na kształtowanie współczesnego konstytucjonalizmu*. W trakcie Kongresu wygłoszono bez mała 30 referatów, do dorobku Kongresu zaliczyć należy także dwa tomy wydane pod auspicjami parlamentu Portugalii (*Constituicoes Portuguesas; Constituicao da Europa, constituicoes da Europa. Europeismo e nacionalismo na historia constitucional Europeia*).

Temat przewodni Kongresu odzwierciedla zainteresowanie historyków konstytucjonalizmu procesami integracji europejskiej. Przebieg obrad uwidocznił konfrontację idei europejskiej z rozwiązaniami przyjętymi w poszczególnych krajach. Dominowała jednak zdecydowanie skłonność do analiz cząstkowych, dla których ów kontekst europejski był w istocie rzeczy bez znaczenia. Nurt ten znajdował także nikłe odzwierciedlenie w dyskusji towarzyszącej poszczególnym referatom. Można więc wnosić, iż dostrzegając wagę współczesnych procesów integracyjnych środowisko historyków konstytucjonalizmu nie jest w stanie odnajdywać w badanych aktach treści uniwersalnych. Spostrzeżenie powyższe nie dotyczy referatów C. G. Roelofsena (*Le role des anciennes institutions representatives dans le jus Publicum Europaeum: Secheance en persistance dupis la fin du Moyen Age jusqu'a la Revolution?*), J. Rosas (*Saint-Simon e a Contituciao da Europa*); A. M. de Carvalho (*Iberia in the European Confederation — a 19th Century Point of View*); F. L. Pires (*A Comiho de uma Constituicao Politica Europeia*). Dla większości referentów ów szerszy, europejski kontekst był jednak w istocie rzeczy bez znaczenia.

I jeszcze jedno spostrzeżenie. Jeśli nie liczyć piszącego te słowa, kraje Europy centralnej i wschodniej nie miały swych przedstawicieli uczestniczących w obradach Kongresu. Myślę, iż fakt ów łączyć należy raczej z ogólną sytuacją ekonomiczną tej części Europy, aniżeli ze stosunkiem konstytucjonalistów do procesów integracji europejskiej. A szkoda. Wszystkie te kraje stoją wobec konieczności wypracowania ustawy zasadniczej, temat Kongresu sygnalizował zarówno aspekt uniwersalny jak i odrębności występujące w kształtowaniu nowożytnego konstytucjonalizmu. Środowisko naukowe przeoczyło więc szansę udziału w ważnej debacie.

JANUSZ JUSTYŃSKI (TORUŃ)

ROMAN SCHNUR DOKTOREM HONORIS CAUSA UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO

W dniu 26 kwietnia 1991 r. odbyła się w sali im. W. Brudzińskiego Pałacu Kazimierzowskiego podniosła uroczystość nadania doktoratu honoris causa Uniwersytetu Warszawskiego profesorowi Romanowi Schnurowi z Uniwersytetu w Tybindze.

Roman Schnur znany badacz prawa publicznego i historii prawa, jest pierwszym po wojnie prawnikiem niemieckim, któremu stołeczny Uniwersytet nadał tę najwyższą akademicką godność. Profesor Schnur zasłużył się nauce nie tylko jako autor wielu opracowań z zakresu prawa konstytucyjnego i administracyjnego oraz historii prawa; jest on także wybitnym inicjatorem i organizatorem międzynarodowego życia naukowego. Szczególnie odznaczył się on jako inspirator wymiany polskich i niemieckich reprezentantów nauki prawa.

W czasie uroczystości nadania doktoratu honoris causa UW Roman Schnur bardzo pięknie mówił o sięgającej XVIII w. tradycji współpracy uczonych polskich i niemieckich.

HENRYK OLSZEWSKI (Poznań)

PROFESOR JULIUSZ BARDACH WYRÓŻNIONY MEDALEM IM. OSWALDA BALZERA

Nagroda im. Oswalda Balzera, ustanowiona w 1980 r. przez Zgromadzenie Ogólne Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu i przyznawana raz na trzy lata za wybitne osiągnięcia w dziedzinie nauk społecznych, jest brązową kopią złotego Medalu, ofiarowanego Oswaldowi Balzerowi przez społeczeństwo Lwowa w 1928 r. Po śmierci Balzera w 1933 r. rodzina przekazała Medal jego uczniowi, profesorowi Zygmuntowi Wojciechowskiemu. Przyjmując to wyróżnienie Zygmunt Wojciechowski wyraził życzenie, by Medalem tym wyróżniać reprezentantów przyszłych generacji uczonych.

Na uroczystym posiedzeniu Oddziału Polskiej Akademii Nauk, jakie odbyło się w Poznaniu w dniu 25 listopada 1992 r. Medalem im. Oswalda Balzera wyróżniono profesora Juliusza Bardacha za całokształt jego osiągnięć nad historią prawa, w szczególności zaś za badania nad historią państwa i prawa Litwy. Profesor Juliusz Bardach wygłosił wykład pt. *Litwa w przeszłości — Litwa teraźniejsza*.

Profesor dr Juliusz Bardach jest czwartym laureatem, wyróżnionym Medalem im. Oswalda Balzera. Poprzednio byli nim profesorowie Kazimierz Jasiński (1980), Józef Matuszewski (1983) i Henryk Olszewski (1989).

HENRYK OLSZEWSKI (Poznań)

SYMPOZJUM: STAN BADAŃ NAD DZIEJAMI POLSKIEGO PARLAMENTARYZMU DO 1914 R. W WARSZAWIE

W dniach 19-20 maja 1992 r. w Warszawie odbyło się sympozjum zorganizowane w ramach przyznanego prof. J. Bardachowi przez przewodniczącego Komitetu Badań Naukowych tzw. grantu, obejmującego badania nad dziejami polskiego parlamentaryzmu (do 1914 r.). Sympozjum poświęcone było prezentacji stanu badań w tym zakresie, w skali historiografii polskiej i światowej.

Uczestniczyło w nim ponad 50 osób, w tym dwoje gości zagranicznych oraz przedstawiciele ośrodków naukowych w Polsce: Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Narodowej w Warszawie, Instytutu Historii PAN; Uniwersytetów Jagiellońskiego, M. Kopernika, Łódzkiego, A. Mickiewicza, Śląskiego, Warszawskiego i Wrocławskiego; Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Wygłoszono 13 referatów; autorami 10-u byli członkowie Zespołu kierowanego przez prof. J. Bardacha, a pozostałych trzech — badacze współpracujący z Zespołem (prof. Z. Zielińska, dr W. Kriegseisen oraz M. Wrede).

Pierwszego dnia obrad, w części przedpołudniowej, której przewodniczył prof. dr Kazimierz Orzechowski, referaty wygłosili:

1. Stanisław Russocki (UW), *Rada monarcha i wieś w Polsce u schyłku XIV w. Nowe horyzonty*;
2. Juliusz Bardach (UW), *Początki sejmku polskiego (Stan badań)*;
3. Wacław Uruszczak (UJ), *Stan badań nad sejmem polskim XVI wieku*.

Dyskusję otworzył i obrady w tej części prowadził prof. dr Wojciech Maria Bartel (UJ). W dyskusji, w której zabrało głos 6 osób, podniesiono słuszność uwypuklenia sądowych kompetencji sejmików przez prof. J. Bardacha, odnosząc to spostrzeżenie — w oparciu o materiał źródłowy także do XVI wieku (A. Sucheni-Grabowska). Zastanawiano się nad wpływem ustanowienia urzędu starostów generalnych na kształtowanie się sejmku walnego koronnego i wzajemne relacje monarchy i sejmów (S. Russocki), co J. Bardach uznał za prawdopodobne, ale tylko w Wielkopolsce, bowiem tego procesu nie da się odnotować w Małopolsce. Podniesiono nadto kwestię baczniejszego

zwracania uwagi na pozycję władców w badaniach nad parlamentaryzmem (A. Sucheni-Grabowska). Istotnym elementem tej części dyskusji stała się ocena roli Kazimierza Jagiellończyka; z jednej strony uznano go za absolutystę, autokratę, nie umiającego jednak stworzyć autentycznej doktryny państwa (S. Russocki), z drugiej odmawiano temu władcy tych możliwości, wobec braku zaplecza społecznego dla wprowadzenia absolutyzmu, zwłaszcza silnego mściznaństwa (W. M. Bartel). Kompromisowe stanowisko zajął J. Bardach, potwierdzając, iż wiele przykładów potwierdzić mogło autokratyzm Kazimierza Jagiellończyka, ale trzeba jednak odnotować próby uzyskania pełniejszego poparcia społecznego przez króla, czego dowodziły jego przyjazdy na sejmy. Jednocześnie próbę wyjaśnienia przyczyn oceny tego władcy jako absolutysty przez Karola Górskiego podjął J. Mallek, stwierdzając, iż decydowała o tym optyka Prus Królewskich, gdzie istotnie Kazimierz Jagiellończyk próbował ograniczać reprezentację stanową, a co uogólnił K. Górski zbyt pośpiesznie.

Sporo uwagi poświęcono zagadnieniu jednomyślności głosowania na sejmach, podnosząc (za W. Uruszczakiem), iż przy przyjmowaniu uchwał i konstytucji na sejmach XVI w. o takiej metodzie pracy parlamentarnej mówić nie można i postulując używanie terminu „zgoda”, której dopracowywano się stopniowo, decydowały bowiem mechanizmy polityczne, nie zaś formalne zasady głosowania. Teorię jednomyślności umocował w historiografii przede wszystkim Konstanty Grzybowski, nie uwzględniając w dostatecznym stopniu praktyki parlamentarnej (A. Sucheni-Grabowska). Poza tym zwrócono uwagę na prawdopodobny wpływ rozwiązań kościelnych na mechanizmy proceduralne w parlamencie (S. Russocki).

Przedmiotem dyskusji w tej części stała się także kwestia cezur chronologicznych przyjmowanych w badaniach nad sejmami XVI wieku. Uznano zasadność daty 1540 r.; ta bowiem ważniejszą się zdaje niż data roczna śmierci władcy. Jednocześnie za znaczącą i usprawiedliwioną uznano datę 1562 r., a to wobec ogromnych różnic w funkcjonowaniu parlamentu na początku i u końca panowania Zygmunta Augusta (A. Sucheni-Grabowska, S. Russocki). Postulowano wreszcie operowanie pojęciem „sejmów złotego wieku” w miejsce terminu „sejmy zyguntowskie” (A. Sucheni-Grabowska).

Kwestią sporną stała się też ocena miejsca i roli rokoszu w rozwoju systemu parlamentarnego. Podkreślano pejoratywną konotację tej instytucji jako wystąpień antykrólewskich (S. Russocki), co w odniesieniu do XVI wieku opugnowano, uznając, iż wówczas jeszcze rokosz był utożsamiany z obozowym sejmem walnym, w którym szlachta mogła wyrazić swoją wolę (W. Uruszczak) lub - do czasu rokoszu Zebrzydowskiego (1606 r.) - z konfederacją (J. Bardach).

Podjęto także problem niezbędnych ujęć porównawczych w badaniach nad genezą sejmiku polskiego (W. M. Bartel), a ponadto podkreślono konieczność prowadzenia intensywniejszych prac nad wydawnictwami źródłowymi (A. Sucheni-Grabowska, W. Uruszczak).

W części popołudniowej 19 maja, której przewodniczył prof. S. Russocki, wygłoszono 5 referatów:

- 1) Anna Filipczak-Kocur, wspólnie z Janem Seredyką (WSP - Opole), *Stan badań nad dziejami parlamentaryzmu polskiego w latach 1573-1647 i postulaty*;
- 2) Stefania Ochmann-Staniszeńska, wspólnie z Krystynem Matwijowskim (UWr.), *Uwagi o badaniach nad parlamentaryzmem polskim II poł. XVII wieku*;
- 3) Stanisław Płaza (UJ), *Sejmy i sejmiki XVI-XVII stuleci; postulaty badawcze*;
- 4) Wojciech Kriegseisen (IH PAN), *Sejmiki koronne II poł. XVII w.-XVIII w. (Stan badań)*;
- 5) Andrzej B. Zakrzewski (UW), *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVII-XVIII w. (Stan badań)*.

Nad wymienionymi referatami rozpoczęła się ożywiona dyskusja, w której wzięło udział 11 osób.

Za bardzo ważki problem uznano (i w tej części obrad) prowadzenie prac nad wydawnictwami źródłowymi do dziejów polskiego parlamentaryzmu (W. Uruszczak, J. Mallek, S. Ochmann), podkreślając pożytek jaki płynie z faktu, iż podejmowane są nie tylko w Polsce, ale i przez naukowe instytucje zagraniczne. Inicjatywę podjęcia wydawnictwa „chronologii sejmów polskich” określono jako interesującą, acz wyrażono wątpliwości o ile będzie to możliwe przy stanie dotychczasowych badań, podkreślając też konieczność uprzedniego opracowania przez inicjatora założeń metodyczno-personalnych (J. Bardach).

Przedmiotem dyskusji była też kwestia realizacji uchwał sejmowych i ich efektywności w perspektywie laudów sejmikowych (S. Russocki), możliwości badania tej materii (A. Sucheni-Grabowska) w drodze śledzenia działalności poszczególnych sejmików (J. Dziegielewski).

Podjęto także problem partykularyzmu, podkreślając, iż szlachcicowi nie zawsze jednak wystarczała „mała ojczyzna”, przyjmowanie iż „co sejmik, to Rzeczpospolita”, bowiem rzeczywistość była bardziej skomplikowana. Zjawisko oddolnej integracji, w drodze zwoływania wspólnych sejmików (jak w Wielkopolsce czy w województwie ruskim) świadczyła o uświadamianej potrzebie solidarności w szerszym wymiarze i w różnych aspektach. Należałoby badać sejmiki pod kątem występujących tendencji partykularnych z jednej, a integracyjnych z drugiej strony (J. Bardach).

Postulowano prowadzenie intensywniejszych badań nad sprawami gospodarczymi na sejmikach, wskazując pozytywne w tej mierze osiągnięcia, nie zawsze jednak publikowane (K. Matwijowski).

Podkreślano też konieczność baczniejszego uwzględniania w badaniach nad sejmami i sejmikami koronnymi parlamentaryzmu Wielkiego Księstwa Litewskiego, uznając stwierdzenie niedoceniania tych kwestii do tej pory (A. Rachuba) za zbyt daleko idące; w historiografii udowodniano już, iż na sejmach nieraz dominowali przedstawiciele Wielkiego Księstwa Litewskiego (A. Sucheni-Grabowska).

Zainteresowanie dyskutantów skupiła też kwestia aktywności szlachty na sejmikach, frekwencji posłów na sejmach, możliwości odtworzenia obecności poszczególnych osób na sejmikach lub przedstawicieli ziem czy województw na sejmach i skatalogowania tych danych. Zwracano uwagę, że A. Lityński ukazał w swych pracach dużą frekwencję szlachty w sprawach ważkich dla sejmików, co nie musiało być równie ważne z punktu widzenia spraw ogólnokrajowych (A. Sucheni-Grabowska). Zwrócono uwagę, że nawet na pospolitym ruszeniu nie cała szlachta się zjawiała, co bywa niezauważane czasem przez badaczy i powoduje zhytnie uogólnienia i pośpieszne wnioski (L. Łysiak).

Podkreślono też, że słusznie wskazuje się (W. Kriegseisen) na dwoistość sejmików jako instytucji z jednej strony parlamentarnej, z drugiej samorządowej. Zależnie od optyki badacza i rozkładanych akcentów różne być muszą i oceny. Postulowano nadto konieczność pełniejszego, niż miało to miejsce w referatach, zaznaczenia czego w badaniach nad sejmikami dotąd nie zrobiono, opracowania niezbędnego katalogu pytań i problemów. (A. Lityński).

Zastrzeżenie wzbudził postulat przygotowywania kolejno monografii wszystkich sejmów (S. Ochmann), bowiem perspektywa syntezy winna być tu pierwszoplanowa. Podobnie też dla właściwych uogólnień wystarczającym zdawać się może opracowanie ważniejszych sejmików z różnych prowincji w różnych okresach. Mikrografia winna służyć następnie weryfikacji ustaleń ogólniejszych (J. Bardach).

Podnoszono nadto, iż w dotychczasowych badaniach nad dziejami polskiego parlamentaryzmu zbyt mało uwzględniano literaturę obcą oraz polskie publikacje emigracyjne, na przykład Claude'a Backvis'a, Stanisława Kota czy — dla dziejów najnowszych — Wacława Komarnickiego (J. Bardach).

W drugim dniu obrad (20.05), którym przewodniczył prof. dr J. Bardach, wygłoszono 6 referatów:

- 1) Zofia Ziełńska (UW), *Sejmy polskie w latach 1764-1786. Stan badań i potrzeby historiografii*;
- 2) Zbigniew Szcząska (UW), *Sejmy Wielki i Grodzieński. Stan badań i perspektywy*;
- 3) Witold Filipczak (UL), *Sejmy „wolne” doby Rady Nieustającej*;
- 4) Stanisław Grodziski (UJ), *Sejm Galicyjski i Polacy w parlamencie austriackim. Stan badań*;
- 5) Anna Rosner (UW), *Sejmy Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Stan badań*

i postulaty badawcze;

6) Maria Wrede (Bibl. Jagiel.), *Katalog źródeł rękopiśmiennych do dziejów parlamentaryzmu polskiego XVI-XVIII w. Przedstawienie kwestionariusza i słownika terminów komputerowej bazy danych*.

W dyskusji, w której nawiązywano i do referatów z poprzedniego dnia, wzięło udział 6 osób.

Podjęto kwestię daty końcowej (1914 r.) w przyjętym programie badawczym, postulując uznanie 1918 roku jako właściwszej (A. Ajnenkiel). Zaakceptował tę propozycję prof. J. Bardach, wyjaśniając, iż wcześniejszą datę wprowadzono ze względów formalno-organizacyjnych (funkcjonowanie wcześniej innego zespołu badawczego obejmującego problematykę parlamentaryzmu II Rzeczypospolitej od 1918 roku).

Uznając ważkość badań komparatystycznych, zwracano uwagę na potrzebę uwzględniania obcych struktur autonomicznych czy parapaństwowych (np. Związek Reński czy Wielkie Księstwo Fińskie) przy studiach nad dziejami polskich organizmów ustrojowych doby porozbiorowej (A. Ajnenkiel). Zwrócono też uwagę na brak w programie sympozjum problematyki zaboru pruskiego, podkreślając istnienie „sejmu” Wielkiego Księstwa Poznańskiego (Provinzialstände), wpływu funkcjonowania tegoż na społeczne zainteresowanie instytucjami przedstawicielskimi, recepcję wbrew władzom pruskim dawnych parlamentarnych tradycji przedrozbiorowych, ale i nowszych z okresu Księstwa Warszawskiego (K. Sikorska-Dzięgielewska).

Postulowano weryfikację dawniejszych, nawet uznanych, ustaleń w oparciu o dokładniejsze badanie źródeł i to nie tylko typu archiwalnego, lecz także np. literatury politycznej, czasopism i gazet, także dla pełniejszego ukazywania związków mechanizmów politycznych z doktryną ustrojowo-polityczną różnej proveniencji ideowej (Z. Zielińska, Z. Szcząska). Zwrócono też uwagę na konieczność prowadzenia badań nad partiami politycznymi jako współczynnikiem rozwoju instytucji przedstawicielskich (W. M. Bartel).

Wskazano też na konieczność i możliwość poszukiwań ważnych dla polskich spraw źródeł w archiwach zagranicznych, w tym i u naszych sąsiadów wschodnich, co do niedawna było wielce problematyczne (A. Ajnenkiel, Ł. Kądziała, Z. Zielińska).

Na zakończenie podsumowania sympozjum dokonał prof. J. Bardach. Wskazał, iż wyniki badań i obrady potwierdziły zasadność operowania pojęciem „sejm polski” także w dobie porozbiorowej. Jednocześnie podkreślił, iż problem przedstawicielstwa polskiego w sejmach obcych XIX w. stanowi odrębny temat. Trzeba jednak widzieć potrzebę kontynuowania i w tej mierze badań, bowiem mogą pomóc w ustaleniu np. stopnia obrony interesów polskich na forum tych instytucji przez przedstawicieli stronnictw politycznych czy - dotąd niebadanego - stosunku Polaków do reprezentantów partii w owych zgromadzeniach.

Za niezbędne uznał w kontekście badań parlamentarnych studia nad ogólnopolskimi partiami i stronnictwami politycznymi XIX i pocz. XX stulecia, ich organami prasowymi i myślą polityczno-ustrojową.

Jako istotną - i nie zawsze jeszcze docenianą w praktyce badawczej - określił konieczność odchodzenia przez historyków prawa od formalistycznych ujęć instytucji, co udanie wykazali w swych referatach S. Grodziski, A. Rosner czy S. Russocki.

Opowiedział się za równouprawnieniem w badaniach tematyki sejmowej i sejmikowej, podkreślając szczególnie wkład w tej mierze prac S. Płazy.

Poparł wreszcie podjęcie rozumowanego katalogowania źródeł parlamentarnych z zasobów Biblioteki Narodowej w systemie komputerowym.

Na koniec zapowiedział podjęcie działań w kierunku opublikowania wyników sympozjum w formie tomu studiów, podkreślając dotychczasowy brak w historiografii tak szerokiego przeglądu stanu badań nad dziejami polskiego parlamentaryzmu do początku XX wieku.

WANDA SUDNIK (Warszawa)

SYMPOZJUM GRUPPO INTERUNIVERSITARIO PER LA STORIA DELL'EUROPA MEDITERRANEA W MESSYNIE

W dniach 19-24 września 1991 odbyło się w Messynie międzynarodowe sympozjum poświęcone historii struktur politycznych i ekonomicznych miast Europy Śródziemnomorskiej od czasów średniowiecznych po nowożytność. Było ono zorganizowane przez Instytut Historii Prawa Uniwersytetu w Messynie. Opiekunem tej imprezy naukowej i jej spiritus movens był prof. Andrea Romano, historyk prawa z Wydziału Nauk Politycznych Uniwersytetu w Messynie.

Autorzy referatów zaprezentowanych na tym sympozjum tworzą od kilku lat międzyuniwersytecki (i międzynarodowy) zespół do badań nad historią Europy Śródziemnomorskiej (GISEM, Gruppo Interuniversitario per la Storia dell'Europa Mediterranea). Kierownikiem zespołu jest prof. Gabriella Rossetti z Uniwersytetu w Pizie, która na wstępie obrad omówiła całość prac zespołu i plany na przyszłość.

Całość prac na sympozjum podzielono na trzy części: pierwsza dotyczyła władzy politycznej i ekonomicznej w miastach krajów „zaalpejskich”, druga, obszerniejsza, historii miast włoskich, trzecia - historii Sycylii.

Część „zaalpejska” to Francja, Niemcy, Holandia. Obszerne referaty o ustroju miast (wraz z przeglądem bibliografii) przedstawili Th. Szabo dla miast niemieckich, Noel Coulet dla miast francuskich. Podobne zagadnienia w Strasburgu omówili Francis Rapp (XVI i XV w.) i J. Fr. Fuchs (XVI w.). Struktury polityczne i interesy ekonomiczne w Niderlandach XVI-XV w. przedstawił W. Blockmans.

Tematykę włoską otworzyły referaty poświęcone historii miast Umbrii i Ligurii (A. Grohmann o Perugii, G. Pinto, V. Bonazzoli i G. Petti Balbi o Ascoli, Ankonie i Genui). G. Rossetti wygłosiła obszerny referat o władzy ekonomicznej i politycznej w Mediolanie w XIII stuleciu. Tematycznie związane były z tym prelekcje grupy młodych pracowników nauki z Pizy, dotyczące takich miast jak Novara, Vercelli, Siena.

Osobną część sympozjum dotyczyła historii Wenecji i Padwy (A. Castagneti, S. Collodo, G. Varanini). Szczególną uwagę zwrócono też na sytuację kupców i handlu w miastach nadmorskich, głównie w Pizie w XIII i XIV wieku (L. Isoppo, P. L. Castagneto i inni).

Odrębne miejsce przeznaczono wreszcie Sycylii. Instytucje polityczne i ekonomiczne Sycylii u schyłku średniowiecza scharakteryzował St. Epstein, rolę elit kulturalnych i politycznych oraz kulturę prawniczą w Messynie w XVI i XVII stuleciu przedstawił A. Romano.

Prace sympozjum prowadzone z dużą energią są przykładem owocnego współdziałania pracowników nauki z różnych krajów. Rezultatem ich jest też szereg publikacji (seria wydawnictw GISEM, ponadto monografie i artykuły ukazujące się poza nią).

Gospodarze konferencji dbali o bardzo dobrą organizację oraz o to, aby przerwy w pracy wykorzystać na zwiedzenie Messyny i jej muzeów. Niektórzy uczestnicy sympozjum odwiedzili muzeum w Reggio Calabria, gdzie przechowuje się słynne greckie posągi z brązu, zwane gigantami z Riace.

IRENA MALINOWSKA-KWIATKOWSKA (Kraków)

KOŁOKWIUM HABILITACYJNE DRA PIOTRA JURKA

W dniu 16 listopada 1992 r. odbyło się na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego kolokwium habilitacyjne adiunkta w Instytucie Historii Państwa i Prawa, dra Piotra Jurka.

Przedmiotem kolokwium była rozprawa pt. *Funkcjonowanie śląskich zgromadzeń stanowych na przykładzie roku 1715*, ogłoszona drukiem w Acta Universitatis Wratislaviensis w 1992 r. Recenzentami w przewodzie byli: prof. dr hab. Stanisław Grodziski (UJ), prof. dr hab. Henryk Olszewski (UAM) oraz prof. dr hab. Kazimierz Orzechowski (Uwrocł).

Po przyjęciu kolokwium habilitant wygłosił wykład na temat *Zgromadzenia stanowe na Śląsku w XVII i XVIII w.*

W tajnym głosowaniu Rada Wydziału przyjęła wykład i nadała dr Piotrowi Jurkowi stopień naukowy doktora habilitowanego nauk prawnych w zakresie historii państwa i prawa.

JERZY W. OCHMAŃSKI (Poznań)

OBRONA PRACY DOKTORSKIEJ

Dnia 14 października 1992 roku odbyła się przed Radą Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej publiczna obrona pracy doktorskiej mgr Elżbiety Żak. Przedmiotem obrony była rozprawa pt. *„Cura prodigi w prawie rzymskim”*. Promotorem pracy był prof. dr hab. Marek Kuryłowicz (UMCS), recenzentami: prof. dr hab. Władysław Bojarski (UMK) i prof. dr hab. Mieczysław Żołnierczuk (UMCS).

Rada Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej jednomyślnie nadała mgr Elżbiecie Żak stopień naukowy doktora nauk prawnych.

KRZYSZTOF AMIELAŃCZYK (Lublin)

**IV KURS MIĘDZYNARODOWEJ SZKOŁY „IUS COMMUNE” NA TEMAT:
DOCTRINES OF CIVIL AND CANON LAW IN THE MIDDLE AGES**

Już po raz czwarty, w dniach od 6 do 16 października 1991 r. spotkali się historycy prawa i studenci w pięknie położonej sycylijskiej miejscowości Erice, aby dyskutować o doktrynach średniowiecznego prawa cywilnego i kanonicznego. Kurs zorganizowany został w ramach Centrum Naukowego im. Ettore Majorana, wybitnego sycylijskiego fizyka, współpracownika Enrico Fermiego, który nie chcąc aby wyniki jego badań były wykorzystywane do prac nad bronią atomową, wycofał się z aktywnego życia naukowego i zniknął bez śladu, zamykając się jak sądzą niektórzy w jednym z włoskich klasztorów. W skład Centrum wchodzi około stu szkół o różnych specjalnościach, współpracujących z najwybitniejszymi przedstawicielami danej gałęzi nauki. Jedną z nich jest Międzynarodowa Szkoła „Ius Commune”. Dyrektorami szkoły są prof. Manlio Bellomo (Uniwersytet w Catanii) i prof. Stephan Kuttner (Uniwersytet w Berkeley), a kierownikiem czwartego kursu prof. Ennio Cortese (Uniwersytet La Sapienza w Rzymie). Poprzednie kursy dotyczyły: *Ius commune* i *Ius proprium* w średniowiecznej Europie (1988), problemów i perspektyw badań (1989), wielkich prawników i szkół prawniczych w Europie średniowiecza (1990).

Kurs otworzył wykład prof. P. Linehana (Uniwersytet w Cambridge) pt. *Kings, Bishops and the Two Laws. Reflections on the Kingdom of Castile in the 12th to 14th Centuries*. Wskazując iż w średniowiecznej Kastylii można mówić raczej o współgraniu niż o rywalizacji obydwu praw, autor skupił swoją uwagę na postaci Alfonsa X Mądrego, mecenasa nauki i sztuki, budującego swą władzę na wzór Cesarzy Rzymskich Narodu Niemieckiego. Prawa tego samego kręgu geograficznego dotyczył wykład prof. F. J. Hernandeza (Carleton University w Ottawie) pt. *Excommunication in medieval Spain and its application*. Wykładowca ukazał na tle obyczajowości średniowiecznej Hiszpanii najczęstsze przyczyny stosowania ekskomuniki, koncentrując się zwłaszcza na przypadkach zastosowania tego środka wobec przedstawicieli domu panującego Kastylii.

Problematyki ustrojowej dotyczył wykład prof. J. Beckera (Uniwersytet w Regensburgu) pt. *Wähler und Wahlen in Mittelalter*.

Prof. Becker poruszył w swym tekście dwa zagadnienia: wpływ prawa kanonicznego na procedurę wyboru cesarzy niemieckich, oraz znaczenie umów zawieranych między wybieranym a jego wyborcami (*pacta conventa*) w prawie kanonicznym i prawach świeckich średniowiecznej Europy.

Tematyki prawa kanonicznego dotyczył także wykład prof. K. W. Nörra (Uniwersytet w Tybindze) *Der mittelalterliche kirchliche Prozess im Spannungsfeld zwischen objektiver Ordnung und subjektiven Interessen*. W subtelnych rozważaniach stojących na pograniczu historii i filozofii prawa autor przedstawia aktualny po dzień dzisiejszy problem celu procesu karnego, tego czy ma on służyć

utrwalaniu istniejącego porządku, czy też ochronie praw podmiotowych. Prof. K. Nörr wychodząc od myśli politycznej W. Ockhama wskazał, iż znało ją także średniowieczne *ius commune*.

Ożywioną dyskusję i liczne kontrowersje ze względu na bardzo szeroko zarysowaną problematykę i nowatorski sposób ujęcia, wywołały wykłady prof. G. Dolezalka (Uniwersytet Cape Town) *Sfondi canonistici di interpretazioni civilistiche* i prof. L. Waelkensa (Uniwersytet w Antwerpii) *La doppia matrice del concetto giuridico di libertà*. Prof. Dolezałek próbował w swym wykładzie ukazać wpływ prawa rzymskiego na późniejsze systemy prawa, a także wzajemne powiązania wszystkich systemów prawnych wywodzących się z *ius commune*.

Prof. Waelkens podjął zaiste karkołomne przedsięwzięcie przedstawienia w krótkim wykładzie sposobu pojmowania przez prawników dwóch koncepcji wolności (wolności pozytywnej i negatywnej), od prawa rzymskiego aż po początek XIX wieku. W swym wystąpieniu wielokrotnie podkreślał rolę *ius commune* w ukształtowaniu nowożytnej koncepcji wolności i praw człowieka.

Z wielkim zainteresowaniem spotkał się wykład prof. I. Kwiatkowskiej (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) *Il diritto privato nelle „Constitutiones Regni Siciliae”*, autorka szczególną uwagę poświęciła prawu małżeńskiemu w ustawodawstwie Fryderyka II Hohenstaufa. Warto także podkreślić, że będąca pierwszym wykładowcą z Polski na kursie w Erice, prof. Kwiatkowska wygłosiła na specjalne życzenie uczestników kursu dodatkowy wykład o wpływie bolońskiej szkoły prawniczej na nauczanie prawa w Polsce, oraz o pojęciu *ius commune* w polskiej doktrynie prawniczej.

Dużą grupę stanowiły referaty dotyczące prawa rzymskiego, jego nauki i recepcji. Prawu alimentacyjnemu poświęcone było wystąpienie prof. G. Pene Vidari (Uniwersytet w Turynie) *Il diritto agli alimenti*, o nauce prawa rzymskiego w XVII wiecznej Holandii mówił prof. E. Schrange (Uniwersytet w Amsterdamie) *La locatio conductio dalla Glossa alla Scuola elegante olandese*, a teorią odpowiedzialności cywilnej zajął się prof. R. Feenstra (Uniwersytet w Leiden) *Theories sur la responsabilité civile dans le droit savant*.

Znaczne zainteresowanie wzbudził jedyny wykład bezpośrednio nie poświęcony historii prawa, *La corte dei papi nel secolo XIII: istituzioni, cultura, mentalità* wygłoszony przez prof. A. Paravicini Bagliani (Uniwersytet w Lozannie). Autor zajął się w nim dwoma problemami, mobilnością dworu papieskiego, podróżami papieskimi w XIII w., oraz dziejami „*Studium Curiae*” na dworze papieży i zakresem oddziaływania tej szkoły nie tylko w dziedzinie nauk prawnych lecz także ścisłych i medycznych.

Kurs zakończyła prezentacja nowości wydawniczych dotyczących historii *ius commune*, prawa rzymskiego i kanonicznego, wśród nich znalazł się także i polski akcent, wydany pod redakcją prof. W. Uruszczaaka zbiór prac prof. A. Vetulaniego.

Organizatorzy kursu zadbali nie tylko o wspaniałą atmosferę w czasie wykładów i dyskusji, lecz zaprezentowali uczestnikom skomplikowaną historię i kulturę Sycylii. Wyspa która ze względu na swe położenie była miejscem wzajemnego przenikania się wielu kultur: greckiej, fenickiej, arabskiej, bizantyjskiej czy normańskiej. Temu celowi miała służyć autokarowa wycieczka do Segesty i Selinuntu - miejsc w których zachowały się ruiny świątyń greckich.

Pozostaje tylko życzyć organizatorom, aby V Kurs Szkoły mający odbyć się w dniach od 4 do 13 października 1992 r. pod kierownictwem prof. Antonio Garcia y Garcia (Uniwersytet w Salamance) zatytułowany *El derecho común europeo y el descubrimiento de América* miał podobnie wspaniałą atmosferę.